

KELEMEN LAJOS

*Tóth Erzsébet útjai**

Költészet csak mély meggyőződésből születhet. De minden az ösztönökben kezdődik. Ekkor még csak hunyorog az anyag. „add meg nekem / a mindennapi ver-
set” – szól Tóth Erzsébet fohásza. S ez a zsoltaémlékeket idéző ima az írás hiera-
tikus terében mi egyéb is lehetne, mint a hivatás előterjesztése. Hit, tisztánlátás, ismeret, intuíció, élmény: egybeolvadt entitások; a pályával szembenálló költő számára pedig mindegyik tiszta lap. Összefüggésben azzal a törvényszerűséggel, amely a teljes nemtől a teljes igenig számolja a korrekció lehetőségét. Írni a XX. század közepe tájától különlegesen komplikált cselekedet. Homérosz és Berzsenyi is bonyolult, Petőfi is. Nem szólva Shakespeare-ről vagy Goethéről.

Csakhogy e század monstre háborúi és tébolyító eszméi sebesültjeikké tették mind-
azokat az alapértékeket, melyek sérthetetlen tartókapcsok gyanánt fogtak össze civilizá-
ciókat. Az elszabadult örület és a fegyelmezett értékrombolás megtette a magáét, külö-
nös ízt és értelmet keverve a komplikáltságba. A történelmi ellentmondások természetes
hullámszáma odáig zavarodott, hogy az egyszerű abszurdítás már-már könyörületességnek
tetszik. Az embernek lassan nem a világban, a világért, hanem a világgal szemben kell
fenntartania magát. A század a nihilizmus és az erőszak présébe szorított képzelettel
kívánczik részesedni a szépből. Annak a lírai felfogásnak, amely Tóth Erzsébeté is, s
amely a személyiséget nem pusztán önmaga céljaival és érdekeivel, hanem egy közösség
plastikus alakjaként óhajtja hangoztatni, s úgy, hogy e hangokhoz az erkölcsi átgondolá-
sokat is hozzáilleszti, a XX. század közepén sok mindent előről kellett kezdenie. („még-
is neki kell minden szavunkat megszentelni” – mondja éppen Nagy Lászlótól ihletve.)
Ebben az alkotói felfogásban valóban kijelenthető, hogy a művész minden egyes megol-
dása egy torlasz ellen szegett bravúr. Övé-e ténylegesen az alkotás, melynek révén még
újrateregetheti lázadása, rajongása, állítása, tagadása, szeretete és gyűlölete örök tárgyát:
a valóságot? Ma nincs hitelesség nehéz hűség nélkül.

A költészet ezért szeretet és szembeszegülés, s csak mély meggyőződésből születhet.
Más kérdés, hogy írni sokféleképp lehet. Akár az életidegenség prédájaként. Kevés
szívvel s rengeteg cinizmussal. Ha az attitűd számít, még inkább számít az, hogy a kö-
rülnéző eszmélet miféle frazeológiát talál.

„Csak láttalak, csak tájat, mozdulatokat, / embereket gondolok hozzád, / csak el-
képzelem az ébredésed, / a sírásod, a nevetésed... – írja Tóth Erzsébet az *Egy vég-
telen vers közepe* című művében. S egy tapodttal előrébb, a tudatra ocsúdó költői
ébredését szabatosabbá téve, így fogalmaz: „És minden csak valamennyi.” A tudatra
ébredt költő feszített tételmondata kiüt az egész vers érzelmi telítettségéből. Mintha
tüstént ars poeticát is hódítana. Proust igényes elszánása tovább él. Most éppen egy
fiatal költő lányban dolgozik, aki a szétmálló világ egészségét keresi. De nincsenek

KELEMEN LAJOS (1954) Kaposváron él. Versek, esszék, könyvkritikát ír.

* E tanulmány a Magyar Művészeti Akadémia megbízásából készült.

illúziói: „minden csak valamennyi”. E vastagon meghúzott körvonal annak jele, hogy Tóth Erzsébet élményirodalmának hangsúlyváltozásaiban szüntelenül megjelenő korlát és távlat lesz a racionalitás.

Látjuk, a művészetet és a valóságot egy kivételes pillanat mégiscsak kioldja kétértelműségükből. Az alkotásban egymásba folynak. Voltaképpen a stilizálás mértékéről van szó, innen rugaszkodik el az alkotó a kiteljesedés felé, s ennek pillanatra fellobbanó fénye mutatja meg, hogy a stílus rendjébe foglalt szó- és mondat-sor a szellem homályos játszadozása-e, vagy olyan intellektuális tett, amelynek eredménye okokkal és törvényfélekkel alátámasztott világ. „létezhetnél már a tested nélkül [...] lehetnél álom lehetnél képzelet / s még vibrálhatnál egyszerre harminc / befejezetlen regényben...” – hangzik a *Pillanatképeket* gyűjtő Tóth Erzsébettől. Akinél a sokarcúság egyben a mélység hite. A valóságot tehát, amelyet újrakomponál, Tóth a tudat egy sajátos, teljes egészében soha ki nem meríthető síkjára emeli. Magyarán: mindabban, amit érzékel, amit a leírással kimetsz a tapasztalásból, a szenvedélynek, az indoknak és márnak, a türelmetlenül sorakozó szavaknak már olyan fokú telítettsége feszül, mely a teremtés fenségét kísérti. Az elhivatottságukat átérző auktorok persze nem vágyaik filozófiai irányítását szomjazták. A valósághoz kötő szívviszony lódítja őket tovább. Ez a típus, hasonlóan Tóth Erzsébethez, képtelen ellenszegülni a csábításnak: nem áll meg a kifejezésnél. Nem egyszerűen csak nyersanyagra vágyik: bizonyos erkölcsi végiggondolások közepette sóvárogva keresi a formát, amellyel megsokszorozhatja s indokolhatja a valóságot. S ez már nem csupán a leírás diadala; itt már erős a kísértés, hogy csakugyan és végérvényesen színek, szimbólumok, törvények, képeken átszűrt összefüggések és titkos rezgések, azaz saját világok létrejöttéről beszéljünk. Mindez egy költőben, a forma kapujáig jutva, egyszerre ésszerű és misztikus sóvárgás. És először épp itt, a forma kapujában tétetik próbára az eredetiség, amely azonnal esztétikai önéletrajzot kölcsönöz a költőnek.

Tóth Erzsébet eredetisége az, hogy megalkotta saját mértékét.

Nagy hitek versünnepeiben kelt s erősödött.

Mint minden igazán originális költészetet, az övét is az a termékeny igény vezérli, hogy bonyolult művészete mindinkább megközelítse az élni tudás fenségét egyszerűségét. Érkezése az irodalomba – a híres-hírhedt nemzedéki antológián át (*Madárúton*) – rögvest magára vonta a céh figyelmét. Az első lendületében még ösztönös Tóth Erzsébet a véletlen és a megmunkálás átmeneteiből okulva és határait egyre merészebben feszegetve is hű maradt önmagához.

A dolgokat nyersességükben s egyszersmind álomképként látó fantáziája hatalmas fohászra ragadja: „Imádkozni a hegyek lábamhoz térdelnek, hogy tenyérbe vehető patak-víz, / széna-ágy, fenyő-akarat legyek. / Mert Istennek a madárutat kaptam, / apostoloknak virágokat” (*Madárúton*).

Az ige közelléte sorsának előlege. Pályakezdő kötetének legelső verse máris sokat elárul róla: „jövök dűlőutaktól támogatva... folyók mellé szegődtem / egyetlen furulyával, / a hinta nem engedi el kezem”. Pontos sorskép. Ábránd és valóság fogják itt egymást, hogy örvényszerű kapcsolatuk mélységének és magasságának feltárása (legalábbis mint részfeladat) majd újra és újra megtalálja Tóth Erzsébetet. Egyelőre azonban még a *kibontott hajú reggeleké*, amikor „lovak ingek galambok szoknyák” patakzanak.

Szinte bizonyos, hogy Tóth Erzsébet a legkiérettebb az emlegetett *Madárúton* című antológiában, amelyről egy szerencsétlen félreolvasás folytán elterjed, hogy egy arcta-

lan generációt akarna cégjegyezni, holott nem egy arctalan, hanem egy félrevezetett nemzedék lírikusi anyakönyvének készül. Ereszkedett, közönyös, fakó a háttér. Csak a szigetekként szétszórt különlázadások kontúrjai lobbannak hosszabban vagy rövidebben. (Az *Elérhetetlen föld* költőinek például már a léte is visszavonhatatlan tiltakozás a hiábavaló ígéretek és a mézes hazugságok rendje ellen.) A hatalom egyre pudvásabb; lassacskán a hívei is trükközések közepette gyakorolják hűségüket. Keveredik egymással mondás és ellentmondás. És a hetvenes-nyolcvanas évek fordulóján jószerivel elvi, erőszakmentes stádium, a derekasság fokmérője, hogy ki tud nagyobbat hazudni a másiknak. Közben repedeznek a zárfalak! S a fal túloldaláról furcsa dallamtöredékeket, szokatlan hangokat sodor be a szél a térközökön át. Hírek jönnek; jön például Tóth Erzsébettől a *Távirat*: „ha voltam, ha vagyok, / most kell föltámadni, / most kell hentest és bárdot elkábítani, / ősemberi táncba kezdeni, / minden bort, minden mézet kezemből kiütni, / fejem fölé minden átkot glóriának összegyűjteni, / most kell a mocsaras szőnyegről letérni”.

A képek és fogalmak arányait próbálgatva, az alkotás egyéb konstitutív követelményeivel kísérletezve, Tóth Erzsébet versei mind határozottabban adják tovább egymásnak, mi is az, ami e lírát egységesíti és egységesíteni fogja. Kanyarítsunk ki az életmű bármely szakából tetszőleges számú művet: nyissuk föl az *Egy végtelen vers közepe* vagy a *Gyertyaszentelő*, *A lisszaboni járat* című könyveit, s nem azt látjuk-e, hogy a versei mindegyikének az elsődleges értékeken esett sebek begyógyítása a célja. Itt a szó mély értelmében csak az számít, hogy az ige, világokra világolva, igaz legyen. A *bűvös békéről* író Tóth Erzsébet ráadásul olyasféle tonnás súlyokkal játszik, mint kevesen. „Koponya leszek egy Hamlet-ország kezében” – fogalmazza egy helyütt.

A nyugtalanság, mely Tóth Erzsébet stílusában és gondolkodásában vibrál, a mindennapok szenvedélye. De a mindennapokból kiemelkedő szenvedély is. „Ez most más idő, valami Oblomov-idő, egyszerre / gyerek-idő és vén-idő, játék-idő, minnek fölkelni-idő” (*A macska*). Tessék eldönteni, lázadás-e vagy tagadás, ha a pillanat szembeszegül a korszakkal!

Mármost ami a foganatot illeti: a magyar költészet százados ingere, a nyugatos buzdítás a nyolcvanas évek elejére-közepére több a becsempészett dugárunál: mint a távoli időkben annyiszor (mint mondjuk Szenczi Molnár vagy Ady idejében), megint itt zeng az ablak alatt. Úgy van: „Eljön ide Jane Fonda és Angela Davis”, s a hosszú kényszerszünetet követően eljön ide – egy-egy önálló kötet vagy antológia révén – a nyugati költői iskolák különféle szellemisége, és a szellem fölpróbálhat olyan, eddig csak hallomásból ismert formákat, amelyekben egyszeriben otthonosan érzi magát. Ugyanakkor körülötte például Ágh István, Bella István, Csoóri Sándor, Gergely Ágnes, Hervay Gizella, Illyés Gyula, Kalász Márton, Orbán Ottó, Utassy József, Vas István, Weöres Sándor révén gyarapodik az aktuális jelen költészete. S egészen újfajta hangfestésével és lelke kíméletlen kiforgatásával itt van a bostoni eredetű Sylvia Plath-tól a *Zúzódás* című bő válogatás. A vállalt s a maga előtt sem mindig tudatosított választás révén meglelt mesterek mellett ő, Sylvia Plath lesz Tóth Erzsébet tehetsége számára a messziről szóló, de annál buzdítóbb üzenet: nem mint hozzáidomulás, nem mint megoldás. Hanem mint az eredetiség bátorítója. És ami a távolságon át s idegenből Sylvia Plath, az közlőről s itthonról Csoóri Sándor.

Hatás és tehetség összeszőtt ragyogása immár, hogy Tóth Erzsébet vallomások sorozatában adja tudtul: törekvése nemcsak egyéniségének vagy privát érzelmeinek versre váltására irányul, nemcsak magánkétségek izgatják képzeletét. Sokakért akar

sokat mondani. És a *société* gondjai a legkevésbé sem hagyják hidegen. Fialat: vonzódik a túlzotthoz, a monumentálishoz. Fialat: most „kell, hogy a föld is belázasodjon” alatta. Kérdései és válaszai egy bizonyos lelki hűségben fogannak: úgy érzi, tartozik az innenső világnak; tartozik az övéinek, a magyarságának, tartozik a hűségével s lehetőleg minél bátrabb víziókkal.

Tóth Erzsébet szemében a világ persze feszély is, keserű közeg, eszményképeinek tagadása, mégis épp ebben a világban akarja elemezni magát. Vajon a pillanatok révén, amelyekben az ember átbillen a merengésbe, csakugyan egységet nyer?

A saját birtokára találó Tóth Erzsébetben zúzatlan a hit, hogy a részek költészete összetart (vagy összetartható). S hogy fölöttük napként gyullad és együtt világol a művészet („a versek szerelmes csillagok”), a politikum („Eljön ide Jane Fonda és Angela Davis, / de Petőfi csizmáját nem húzta föl senki”), s hogy a természet, mondjuk, egy diófa maga többet tud („nem tűnnek el nyomtalanul az ilyen percek”), mint a frivolitás valamennyi prófétája együtt. Igen, a szerves formálás Tóth Erzsébetnél azt jelenti, hogy elveket akar leszögezni, miközben lelke legintimebb (s ami ezzel majdhogynem azonos: legemberibb) felét is kész odaadni a versnek. Csupa együttérzés, kiáradó érzelem, csupa gyöngédség, csupa lányos finomság – és közösségi orákulum is, csupa elhivatottság, telve a képviselőlet vágyával. Fontos neki a mindennap, fontos az élet, és metafizikába lendülő sorai szerint fontos a végtelen. Ezért egy bizonyos nagyon tág értelemben: úgyszólván valamennyi verse szerelmes vers. Mivel az alkotás a szív és a tisztánlátás szüleménye; legnagyobb formája éppen abban és akkor valósul meg, ha igazán *test* gyanánt mutatkozik, azaz szerző és közönsége közelségi fokának mértékét fedezzük fel abban az érzelmi szituációban, melynek szűk vagy tág határait a szerelmes beszéd hatékonysága húzza meg. Így áll elő az a helyzet, hogy a szív megtudja: vallomása nyomán mennyire mély vagy felszínes kapcsolat fűzi egy másik szívhez. Írni annyi, mint a közönyt vonzalomra változtatni. (Eszünkbe ötlík-e e pillanatban Babits ismeretelméleti alapvetése: „Egy szerelmes vers megbízhatóbb forrás lehet a magyar karakterre nézve, mint a költő legszebb kijelentései a magyarságról.”)

„...nem verset írok, ha verset írok: élni szeretnék” – mondja. A költő spontán azonosul – de mivel is? Mindent kíván? Nem. Azt kívánja, hogy személyiségének viszonyai és peripetiái szellemi jelentést nyerjenek. Természetesen és erőlködés nélkül. Mert a szenvedély, az üde telhetetlenség, egyszóval az ifjúságától kapott kedvezmény egyelőre hosszúlejárátúnak tetszik. Az életnél semmi sem erősebb, és nincs egy zuga, egy porcikája, amelyben – hol kegyes, hogy kegyetlen célzattal – ne szunnyadna vers. Élni és írni – a fiatal lánynak a két dolog: egy.

Kötetlen és szabad, mint a versforma, amelyet magáénak választ, s amelyhez egész életműve távlatában hűséges. Az irodalmi lexikától a szlengig gyarapodó, ám voltaképp következetesen egyjelentésű szimbólumnyelvet használ. Sorairól Whitman módjára választja le a poétika szabványait; azt nyilvánítja drágává, amit az avantgárd oly hátróztatottan erőltetett: szó a szó mellé szabadon sorakozzon, kötelmek nélkül. Árad hát, hömpölyög. De arra is kész, hogy kurta, szikár sorokba illessze szavait. A jól megoldott szabadversből mindenegyes alkalommal, mint egy matematikai elem, mint evidencia bomlik ki a szerző szabadságvágya. Amúgy pedig tényleg nem mindennapi, ahogy Tóth Erzsébetnél élet és líra hazaérnek egymásban.

Ohatatlanul is törzstörédekek sokaságát rakosgatja benne a természet és környezet. Keletisége és nyugatisága olyan, mint mindnyájunké. Kárpáti érzemény; valami magá-

ra utalt s mégis befogadó, egyszer osztott, máskor növelt tartomány, valahol az Ural és az Alpok között, az atlanti vidék távlatnak remélt derengésével.

A lelkét tárja föl, a föld képeire hagyatkozva; egy nemzedék életérzését, az ironia és tragikum optimális arányában, olyan allegóriákat alkotva, amelyekben – minthogy a szív kicsaphatatlan belőlük – mindig ott lappang a pátosz, de egy kis szabadlelkű szertelenkedés is. Intellektualizmusának belső eleme az érzelem, emennek meg állandó hűtése a földhöz kötő, alkalmasint blazírt próza. S miként valósága a novellisztikus vershelyzet, valósága a spirituális messzeség is. „egy főhajtás a télnek / egy hűsége alattvaló / nehéz vagyok a földnek ennyi szerelemmel / szememből menekülnek a sólymok / fülem zúgása: / mintha a megrokkant tenger sírna” (*Pibenj, pibenj*).

Amennyiben a régi, ünnepélyes vers őstípusa kegyelmet nyer Tóth Erzsébet műhelyében, és nemegyszer kegyelmet nyer, e kegyes gesztust a szerző szemlátomást könnyedén békíti össze azzal a fiatalabb hagyománnyal, melyet a szépség múlt századi (komoly s komolytalan) próbatevői illesztettek az ős-esztétikumhoz. Tanult költő, felkészültsége a fogékonyságban és az elmélyülésben nyer értelmet. A töredékességben is a kiteljesedés kalandját reméli megélni.

Mintha ez olyan egyszerű igény volna: azért ír, mert mondani akar valamit!

Igaz: időnként csúfolódik is rajta, de bízik a szép szó felváltatlan értékében. Abban, hogy a beszéd alapvető indítéka a meghódított ismeretlenben formához jutott szépség és szabadság. És tisztában van vele, hogy a nyomorúságra visszavágó, az emberi méltóságért kiáltó szavaknál különbet a nyelvnek ez ideig még nemigen sikerült létrehozni.

A nagy lélek nem rémül meg a hasadt élet fájaldmától. És nagy lélek az, akit elfojthatatlan életvágy hajt – a nagy lélek minden életmozzanatot a sorshoz viszonyít; ebből kovácsolja művét. Elég neki egy szó, egy helyzet, egy jelenség, s máris a szétforgácsolt világ fölé emelkedik, útra kel, hogy meghódítsa azt a korrigált univerzumot, amely a háztáji méretektől a végtelenig terjed.

„Amikor még nem sírok, és amikor már nem. / Ennyiből áll időszámításom.” A lélek hisztériás gőgje is szükséges a vershez, a belső élet kitergetéséhez. Néha elébe kell állni ennek a gőgnek, néha imádkozni kell hozzá, invitálni, szepegeve, ordítva: adja legalább első szavát a munkadarabnak. Aztán majd valahogyan lesz: kell a vers, muszáj betörni a szavak barbár bandáját, rávenni őket, hogy hozzák el, ami a látható dolgok mögött van, a valóság egyre kijebb tolt határain túlról, ahol sérthetetlennek tetszik a csend. Szokás mondani, hogy a csend a lélek kegyetlen kifejeződése. Lehet. De a költészetnek nem a legrettenetesebb átka. Pilinszky például Atlasz volt a csöndjével.

Mikor a költészetről biztos cél gyanánt beszélünk, úgy, mint olyan kitartó és konok tettről, amely egy emlék, egy jelenség, egy mosoly, egy rögeszme ürügyén a valóság ismeretlen tereinek meghódítását értelmi és érzelmi nyugtalanságokra vezeti vissza, akkor ifjan veselkedünk neki a munkának. Kérdés, nem vénen jövünk-e ki belőle. Az ifjú marad, mert felismer valamit az ismeretlen szépségéből. Nevet akar adni neki. A vén tévovázik: a költészetben ez a hallgatás.

Egy politikai tartalmú felszólalás Szentendrén, magánéletei teherpróbák, a céh felekezeti beháború, a színes erkölcsök hirtelen rozsdásodása, csapatszakadás, irigység-förgeteg – számos ok előhúzható a nem várt csönd magyarázatául. Alig-alig akad alkotó szellem, amely ne kacskaringózna. Egyáltalán: nem vibráló hullámvonal-e az élet? A géniuszt, ha már evickélésének jelei mutatkoznak, pihentetni kell; nem gyengül –

kifújja magát, levegőt vesz, felkészül, elmozdul, fölmér, átértékel. S kezdi újra. Ha mindez az írás velejárója, Tóth Erzsébet, legalábbis kifelé, jó hosszú időre idegene lesz az írásnak. Diafilmeket szövegez, zöltséget árul; közben 1984 őszén Csoóri Sándor, Eörsi István és Tolnai Ottó társaságában költői fesztiválra, New Yorkba hívják, ahová a szív kalandjai két évvel később majd visszavezetik. A költő azonban, legalábbis a nyilvános jelenléteket illetően, hallgatag alakja az irodalomnak. Csaknem tízesztendőnyi verscsendeket követően lép elő kötettel: 1993-ban jelenik meg az *Arcod mögött május*.

A visszatérés könyvről valósággal lerí, hogy gereblyével összeszedett anyag, az adott magasság gidres-gödörös hajlatairól. A lendület (*A fénylegény*), az ideges alakváltások (*Ha látnál így estefelé*), a lélek kiélezett konfliktusai (*Chicago blues*, *Arcod mögött május*) és a szavak nagy alkalmának bizonyuló feszes, éles vers (*Vallomás*) itt is megvan. De ha a költészet, még a hitetlenek szemében is, a látható és láthatatlan két part közötti énekeinek isteni vezénylete (érdemes-e kisebb ambícióval írni?), akkor az *Arcod mögött május*: egy kissé bizonytalan hídon-állás. A nyugtalan költő csapong és tendenciákat sejtet, *A Village lépcsőin* és az *Amerikai szerelem* hangulathullámlása egyben stíluseklektika is; túlságosan is heterogén költészet, lazára vett képteknikáját eluralja a zsurnalizmus, a *Lakitelek* a bennfentesek lírája, a *Szegények tavasza* variáció egy régi motívumra, elégikus pasztell, a *Tükrök mélyén* a nagyság visszatérte. A rutin és az eredetiség párbeszédéből fonódott kötetnek az a kritikán felüli jótéteménye, hogy megszületett: ezzel a könyvvel Tóth Erzsébet legyűri a csendet. S noha a veszteglés epilógusaiban talán túlságosan is magasra csavartatott az érzelmesség, a szívhezszólás mellett az összeszedettség, a magatartás is kikiáltja saját szavát: „egy ismeretlen könnyű szív dobogott bennem / a másikat beledobtam az óceánba” (*Ismeretlen könnyű szívvel*).

Az óceán. Ez a szó némileg ijesztő, de bátorító is, és okvetlenül konzekvencia.

Az ezredforduló környékén Tóth Erzsébet maga a meggondolt szárnyalás, és maga száll. Ha úgy akarja: könnyed. A jelenségek önmagukban való értékét lírízálja: remekül ért hozzá, hogy verse szép legyen. De a hitelesség fénye azé a Tóth Erzsébeté is, aki rendezettségében és indulatában egyaránt képes elmélyült vallomásra közösségről és hazáról. „Nagymama, a tengeri elvágta a nyakamat! / Ma is érzem köténye illatát, / ahogy magához szorított, / és érzem kezét a nyakamon. / És azt a zöld pengét is érzem, amikor néha egy nap alatt / át kell hajtani ezen a kis országon” (*Azt a zöld pengét*).

Összehangol, és nem tagad. Verseinek szilárd centrumába a személyiség kerül, de régi magához hűen új megint. *A lisszaboni járat* például (noha szinte mániákusan külsőleg rögzíti témáit) valójában a lírai személyiség belső titkai után fürkészik; démona és gyönyöre a szerelem, kesernyés nosztalgiája pedig az a dilemma, hogy mit kezdjen közösségi elkötelezettségével (*Nem oszt, nem soroz, A nemzet cirkusza*).

Álmok, ábrándok, az összetartozásról mesélő fantáziák költője volt, aztán a különleges érzékenység és a tisztánlátás lett verseinek legigazibb pompája. Most éppoly magától értetődő természetességgel éneklie meg a nyírségi gyerekkor emlékeit, mint a nagyváros tereit. (A Róma utcát keresztező Gyarmat utca, Thököly út, Szugló utca; egyszóval Zugló a második kishazája, aminthogy *A szív gyarmatai* utcanév szerint is kirajzolja e teret.)

A közösség és a társaság egykori dacos lírikusának szájából a vers, még gyakran az intim líra is, a gúny kontrasztjaival hangzik: „Szeretni nem divat már. / Istenem, hány búcsúzást adsz, / míg egyetlen találkozást? Az utasok már / a poggyászukért tüleked-

nek, az óriásszajak / túl gyorsan forognak, keringnek körbe-körbe, / / már egyedül forgok, nem vesz le senki, / nem jött senki értem, itt maradok / a tekergő kigyó-síneken örökre” (*A lisszaboni járat*).

A költészet belső ösztöne diktálja, hogy szembenézzen környezetével és magával? A szépséget védje vagy az igazságot? Esetleg a kettőt egymásban? Hol érnek véget saját érzései, s hol kezdődik a külvilág? Kezdődik-e? „Nem múlik el, amit az ifjúság / egyszer beragyogott. / Ahogy nem múlik Ady, Németh László. / A haza szikrázó örökmondatai...” (*Égi ólomból*).

A lázadó poéta, a kipirult vagy büszke társasági, közösségi szócső az elmúlt éveké. Forró múlt, de múlt. A kikötőre lelt utas újfajta bátorságot próbálgat. Most már szabad neki például saját gyakorlatában összehasonlítani költőiskolákat. Dörög is néha, el is érzékenyül, bús és blazírt. Föl-fölcsíp hangulatokat a folklórból („szabad ég alá vágytam, mint a pásztorok”), a gyerekkori eszmélet nagy tudományából („hunyd be szemed, kék az ég / mint iskolásfüzet, nyugodt lény / mintha lennél: saját fegyvered”), a szociolektusokból, a flaszternyelv tónusaiból („ti még országot akartok alapítani / nem halljátok / hogy már a világvégére húzzák / a világ-discóban / műfüst / műhaj / műfiúk / műfasz / műlila füstfiúk a történelemről vinnyognak és rángatóznak / tíz ujjukra öt gyűrű jut”). S élvezettel öblíti ezeket az angolszász receptre kevert, prózába oltott líra fröccsével („majd öreg leszél, / a Subway bolondjai között Salingerrel fogsz / beszélgetni”).

Amilyen hatalmas ívben szárnyal időnként, annyira nem rest lebukni az alsó élet rettenetes sötétjeibe. Tempós és lassú. Gyakran épp ritmuselemeiben emlékszik vissza a lázas, serdülő költőlánysra. Érdekes, hogy a múltja iránti gyöngédségből nemcsak az egzisztenciális változás, a lerombolódott értékek, az építgetett, de a készüléskor végül abbamaradt ábránd-Édenek képei áradnak szét; iramot és lendületet is innen vesz a vers. Hogy aztán szép, mélabús rajzolatokban: lassúdva elszélesedjék. „majdnem verset írok, majdnem sírok érted, / ...te mondtad: az élet szép, / gyönyörű az ember” – írta valamikor a pályastart idején. Harminc évvel később úgy folytatja, mint akiben világnézetté válik a kiábrándulásban való elmélyedés: „a nyarakat mintha máshol töltöttem volna / tavaszra őszre sem emlékszem / sűrű hóborton falak ereszkedtek / világvégi eszelős telek” (*Alma, orgona; Aliz már nem lakik itt*).

A nyarak letéteményese lehet bátor, hogy szembehelyezkedjen az idők közömbösségével vagy telével. A lelke mélyén mindig is nyár patakzik. A titka az, hogy látta a világ arcán a napsütést, a verőfény pedig érveket szolgáltat a gondolkodásban. Alighanem ez az inspiráció ölt testet a 2005-ben megjelent *olvasókönyv*, a *Camus napsütése* című esszékötetben. Hogy a szerző olvasmányélményei lírai prózát öltve mennyiben válnak műesztétikává; hogy a kötet egyes darabjai mennyiben reflexiók és mennyiben a telibe találó tömörség kis fesztiváljai a könyv-recenzálás ólomkamráiban, alig érdekes. Rajongás, néhol finom neheztelés, hangulat ez is, tehát líra, minden műfaji nyomás alól kiszökve. Nagyszerű, fegyelmezett apológia. Az író ebben is lélek, az olvasót meg hatás és tapasztalat célozza.

Esztendővel az esszékönyv után kész a *Láncok a csuklón*, egy újabb prózakönyv. A szerző az érzelmek megtartó és egyúttal húsevő tulajdonságát tudomásul véve komponál egy szívszorító, sötét színezetű, prózába tördelt lírai nagymonológot, amibe kordokumentumokat is beledolgoz. Komponál vagy inkább komponálna, ha épp a lírai mámor és az alanyiség nem csinálna némileg csapongó gyónást a regényvágy-

ból. Tóth Erzsébet ifjúsága csírázik ki itt újra, hogy már a csírárt rögtön lekaszálja az idő. Hogy ez a konkrét személyekkel, szakmabeliekkel és betűjelek mögé rejtett hősökkel teli lírai cikázás meddig személyes ügy, s hogy képes-e a kívülálló figyelemfelelődésként újra és újra visszavinni a magánügyek örvényéhez, erősen kérdéses. Tóth Erzsébet prózái közül a legtarkább a legegýöntetűbb: a 2008-ban közzétett *Szívhangok* tárcái, jegyzetei. A napi élet nótáriusa itt biztos tanújelét adja nagyságának: a jó testes kötet szinte minden második darabja a napi, rövidlejárátú aktualitásból a szimbólumig emelkedik, éppen a sokféle érzelmi vonatkozás által. A tárgy sokféle, a tárcák meséje változatos, de a lokális életképekből minduntalan kiérzik a nőiség érzékenysége és gyakorlatiassága. Ugyanez a fogékony nőiség látszik legújabb művén, a 2012-ben megjelent *Kőrózsán*, ezen a két hangra írott, a másik nem számára elérhetetlen alkotói síkra vitt drámaepikus, nőneműen költői, de épp annyira (vagy még inkább) prózai szerzeményen. Az írásképe alapján versnek látszó szerzeményben kétségtelenül szerepet játszik némi lírai minőség, csakhogy nincs híján annak az extenzívebb ábrázolásnak sem, amelyet epikusságnak szokás mondani. A *Kőrózsán* nyugtalan, megrázó könyv. Dúltsága, amely a kifejezésben lüktet s a tartalomban tragédiát érlel, akár próza, akár líra, a megújulás vallomása. Rendkívüli mélységekbe beható forma.

Tóth Erzsébet egész összefűgő művészete a legtermészetesebben foglalja magába finom alakváltásait. Mindenesetre az indulása körül hirtelen felkapott, álmódzó és némiképp vadóc költőlányból mára egy szkeptikus, ironikus, olykor még lelkesűlő, de ami a lényeg: felelősségteljesen gondolkodó író vált. Országához, emberséghez, szívhez, újdonságokhoz kötődni kevesen mernek, s még kevesebben tudnak olyan hitelesen, mint ő. Védelme, fedezete, aranya, jövője, olvasói népsűrűségének biztosítéka a hitelesség.

Versmondatainak egyensűlya a deklamált szavak helyénvalóságát és felcserélhetetlenségét jelenti. A sajátos fazonú vers (és a verset megelőző szemlélődés mozzanatairól tudósító prózatöredékek bevitele a műbe) azonban olyasféle behatólás a líra megszokott terepére, amely – ha talán némiképp tarkítja – rögtön szét is feszíti a líra formai kereteit. Helyet és kort megőrző-dokumentáló verseket ír, magatartásának, de magatartása körülményeinek is formát akar adni. Ezek olykor pazar leírások, máskor kommentárok, mesélő prózák.

A képektől sűrű, komplikáltan szövött korai verseit a kibontakozás korába átvive, egy mámorítóan sokszínű anyagot énekelt s énekel rá versműltjára – aműgy mit sem törődvé az oráció-kreáció ideálisnak elképzelt egyensűlytörvényével (*A nyűl, Megszűletik augusztusban, Nyáresti hüllők*). A *szabadvers* szabad költője ő.

Lehet csodálni lágyságát és vaskosságát, szívemarkoló prózai színezetű epizódjait, lehet bámulni vízióit, szellemességét, kajánságát, könnyű beleszeretni tisztánlátásába – mégsem ezek az egész rovására kiemelt részek posztulálják a kiérett Tóth Erzsébetet. Számára is annyi az egész, amennyi tavaszkor megűjhodik, télen megfagy. De a költészet nem csak időjárás és égöv függvénye.

Költészet az is, hogy valaki az egyénisége iránti hűségét megzavarni próbáló mindenféle hatásra nemet mond; és költészet annak felismerése, hogy egy darabig nagyon becses, ami új, de csak az folytatódik, ami igaz. És költészet az a bizonyos világpszusz. Telerőva az élet szerelméről szóló sorokkal. Kételyekkel, fájdalokkal, a napfény gyűlekezetének zoltáiraival. S Tóth Erzsébet neve ott van e végtelen vers szerzői lajstromán. ◀